

Recenze a zprávy o literatuře

KOPEČEK, Michal (ed.): *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo 2019, 372 s. ISBN 978-80-257-2808-6.

Bezmála čtyřsetstránkový počín odborníků soustředěných kolem Ústavu soudobých dějin AV ČR zaštitil svým vedením Michal Kopeček na místě editora. Cílem publikace je přispět k revizi pohledu na soudobé dějiny po roce 1989. Snaží se zbavit soudobé dějiny legitimizační zodpovědnosti a ukotvit dobu předlistopadovou do rámce modernizačních diktatur, respektive přímo do celoevropského přiběhu. Ústřední otázka spočívá v hledání kontinuity mezi režimem státního socialismu a dobou polistopadovou. Konkrétně se soustředí na vrstvu expertů a manažerů. Autoři observují demokratizující evoluci uvnitř expertních skupin a jejich počínání v nesvobodném režimu a posléze fungování v demokratické společnosti, jež bylo postaveno právě na rozvoji, který prodělaly před rokem 1989. Publikace je strukturovaná do sedmi kapitol, z nichž se každá zaměřuje na určitou expertní skupinu. Těm předchází úvod hodnotící dosavadní práci sociálních vědců věnujících se expertním kruhům a také předkládá hypotézu, jež se prolíná každou z kapitol. Na expertní prostředí je v práci nahlíženo jako na historickou enklávu, již se netýkal zlom roku 1989, protože procesy změny jsou sledovatelné v některých případech již od konce 60. let. To autoři také vedlo k částečnému odmítnutí teze o neoliberální revoluci a výslednou práci lze považovat spíše za analýzu expertních kořenů postsocialismu, jakožto specifického transformačního období následujícího po roce 1989, a nikoli neoliberalismu jakožto ideologického konstruktů.

Publikace vychází mnohdy z dříve zpracovaných studií jednotlivých témat, již v roce 2017 zaznamenaných převážně v časopise *Soudobé dějiny*. Ačkoli editor v úvodu předestírá (s. 32), že cílem kolektivu bylo postihnout především etapu následující po roce 1989, při hlubší studii problematiky byl vytvořen větší prostor i pro kořeny polistopadového vývoje, sahající zpravidla do šedesátých let. Nutno podotknout, že někdy autoři provedli exkurz i hlouběji, jako například v případě práva do 50. let a v případě teorie řízení i do první poloviny 20. století. V konečném důsledku to znamená, že jádro studií spočívá ve vývoji, který jednotlivé obory prodělaly během období státního socialismu, a na analýzu kontinuity vnitřního přechodu a následnou evoluci během prvních porevolučních let zůstává většinou jen poslední oddíl kapitoly.

Úvodní studie Michala Kopečka se zabývá vývojem právní vědy především v období státního socia-

lismu. To jakožto normativní systém procházelo proměnou prakticky neustále – od stalinského práva přes uvolnění 60. let, normalizaci, údajnou liberalizaci na konci 80. let až po období postsocialismu. Tato kapitola publikace je cennou analýzou vývoje právní vědy, s rysy případové studie skrze osobnost Viktora Knappa. Necítím se být povolán k tomu hodnotit výběr osobnosti, která se mimo jiné podílela na likvidaci vysoce vyspělého občanského práva majícího kořeny ve všeobecném zákoníku občanském (v Rakousku dodnes fungujícím) a popření římskoprávních základů našeho práva během právníké dvouletky. Nicméně za slabinu kapitoly považuji, že vytyčené téma tak, jak je uchopeno, by vyžadovalo spíše samostatnou monografii. Právní věda zasahuje absolutně všechny obyvatele státu, v téměř všech sférách lidského života. Viktor Knapp byl profesorem občanského práva a účastnil se právníké dvouletky, kde se zabýval právem k věcem. Míchat tedy úroveň státního, respektive ústavního práva s občanskoprávním odborníkem by vyžadovalo buď rovněž zohlednění vývoje občanského práva, nebo výběr jiné osobnosti. Navíc vidět perestrojkové právo jako posun k právnímu státu by skutečně žádalo hlubší analýzu a podstatně širší argumentaci. Tu však nelze stavět především na díle V. Knappa či J. Grospiče. Hypotézu o socialistickém právním státě považují za příliš odvážnou, než aby se z ní dala vytvořit vědecká teze. Z drobnějších připomínek bych ještě zmínil pojmové nesrovnalosti, kdy například pojem právní stát a vláda práva (s. 43) bývají vztahovány na československé prostředí jako tytéž pojmy, aby se o několik stran dále (s. 67) přesně definovat rozdíl mezi právní stát a vláda práva, nebo právní věda a jurisprudence jsou zmiňovány vedle sebe, ač se jedná o jedno a totéž (s. 41).

Podnikovým managementem, respektive řídicími pracovníky, především řediteli socialistických podniků se ve své esejí zabývá Tomáš Vilímek. Ten i díky užití archivních materiálů trefně dokresluje tehdejší pracovní morálku a obecně atmosféru v podnicích především prizmatem ekonomické rozvědky. Zároveň oceňují zařazení rozhovorů s tehdejšími aktéry, a to jak vlastních, tak vybraných z již existujících sbírek ÚSD AV. Jádro textu spočívá ve sledování proměn stylu práce podnikových ředitelů. Za zlomový okamžik lze považovat rok 1988 a zákonem o podniku nastalé nové podmínky, například osamostatnění podniků či volby podnikových ředitelů. V tom právě autor spatřuje důvod kontinuity uvnitř podnikové sféry. Omlazené vedení bylo pro svoji pozici zaprvé kvalifikované a za druhé netrpělo stigmatem dlouholeté

služby straně. Takové závěry by však bylo prospěšné otestovat na delším časovém úseku. Předprivatizační agónie a sociální kapitál podnikových ředitelů v prvních letech transformace skutečně vedly k udržení vedení na svém místě. Ovšem s konsolidujícími podmínkami na nově zformovaném trhu se situace různě měnila. Zde se otevírá další prostor pro výzkum kontinuity podnikového vedení v průběhu transformačního desetiletí.

Za volné pokračování studie T. Vilímka by se dala označit následující kapitola, která je společným počinem Michala Kopečka a Václava Rameše. Jejím tématem je geneze myšlenkového světa socialistické teorie řízení. Co se práce se zdroji týče, je třeba ocenit velice poctivé užití širokého fondu zahraniční literatury. I díky tomu se jedná o kapitolu s největším mezinárodním přesahem a nabízí alespoň částečnou možnost komparace s vývojovými tendencemi zahraničních expertních skupin.

Vcelku nejednoznačný vývoj lze pozorovat na poli psychoterapie v podání Adély Gjuricové. Její praktické si během státního socialismu vybudovali pololegální struktury, včetně vlastního vzdělávání, nutno dodat že na vcelku vysoké úrovni. Ty však s revolucí zanikly, a ačkoli se psychoterapie na jedné straně stala svěbytnou a uznávanou vědou, na straně druhé se jejím jménem začali v 90. letech zaklínat různí šarlatáni a v odborné komunitě vznikl i jistý druh nostalgie po časech oné pololegální struktury. Ačkoli je studie převážně vystavěna na produkci samotných psychoterapeutů a psychiatrů, neznamená to, že by se jednalo o pouhé převzetí sdíleného narativu komunity. Autorka ve studii některá tvrzení verifikuje studiem archivního materiálu kontrarozvědky. Vyvrací tak například sdílenou představu o spikleneckví provázejícím vzdělávací seance v SURu, když uvádí, že se StB ani nepokoušela výcvikové vikendy SURu infiltrovat (s. 199).

Pokud však lze o některé skupině expertů hovořit jako o poražené, potom se jedná o sociology, jimž se ve své poslední studii věnoval Michal Kopeček. Tato disciplína v éře normalizace plnila roli důležitého oboru na cestě za technologizací moci. Sociologie jakožto věda o soudobé společnosti byla považována za zásadní pro splnění takového cíle. Po revoluci však exekutiva i vliv na společnost paradoxně přešel do rukou ekonomů a posléze právníků, přičemž sociologové, ač osvobození od služby režimu a s možností směřovat výsledky své práce veřejnosti a nejen tajně k nejvyšším místům režimu, ztratili svůj někdejší vliv. A to i přes to, že část sociologů aktivních již v éře normalizace dokázala zkombinovat své vědomosti s možnostmi, jež nabízel nově vzniklý trh. Akademická sociologie je však vykreslována jako zneuznaná a svou pověstí levicové vědy marginalizována v tehdejší liberální politikém diskursu. V tomto směru bych si jen dovolil uvést, že i přes tuto skutečnost byla akademická sociologie stále schopna produkovat kvalitní práci.

Následující studii Matěje Spurného, lze považovat za ekologický exkurz z jeho nezávazně publikované práce *Most do budoucnosti*.¹ Z naznačených definíčních znaků vývoje ekologického hnutí je zřetelné, že autor se v problematice precizně orientuje. Díky tomu podává obraz expertní komunity, která nepůsobí jako uzavřená společnost zasvěcených ale dává vyniknout mnoha proudům, ve kterých se mísí jak vědecky založení kritici, tak občanskí aktivisté či politici. Ekologie neměla v prostředí extenzivního hospodářského růstu zrovna snadnou pozici. To však neznamená, že by režim zaujímal vůči ekologii nepřátelské postoje. S přechodem do nového systému liberálního kapitalismu (vyjma prvních dvou let po listopadu 1989) jsme opět svědky podobných sporů s politickou garniturou jako v režimu státně socialistickém. Přičemž ekologická obec doplatila na svůj přístup nepolitizace ekologie.

Architektura a urbanismus za jakéhokoliv režimu bojovaly proti tendencím k tomu být pouhou poslouhou moci, a pokud se už architektura poddala musela, vždy si našla cestu, jak zadané úkoly upravit a tím „polidštit“ výsledky své práce. Takový obraz vyplývá ze studie Petra Roubala vztahující se především k problematice urbanistického plánování v období státního socialismu. V tomto směru zmiňuje dva zásadní plány na zásah do urbanistické koncepce Prahy – asanaci Žižkova a tunel Stromovkou. Neopomínají také osudy urbanistického plánování v prvních letech po sametové revoluci, které bylo determinováno především ideologickým odporem k jakékoli formě plánování a neporozuměním politiků k problematice urbanismu.

Jednotlivé studie tedy nejsou vyčerpávajícím vhledem do dějin expertních skupin a z hlediska dějin těchto oborů nepřinášejí žádný zásadní objev, to však ani nebylo cílem autorů. Ti částečným odmítnutím teze o neoliberalní revoluci a svým důrazem na historický vývoj uvnitř expertních skupin otevírají prostor pro výzkum kontinuity mezi starým a novým řádem. Autoři zůstávají nezatíženi ideologickým náhledem na problematiku, který by v případě uchopení roku 1989 jakožto neoliberalní revoluce jinak hrozil. Jak z výše načrtnutého obsahu plyne, hypotéza autorů o kontinuálním přechodu se s ohledem na historický vývoj jednotlivých expertních skupin zdá být naplněna. Jednotlivé obory však procházely vývojem, který lze graficky znázornit spíše na amplitudě sinusové vlny než jako přímku. Vrcholy a pády však zažíval každý z oborů v průběhu času v jinou dobu. Ačkoli lze jisté společné tendence pozorovat především ve vztahu k roku 1968, v případě listopadové revoluce a nastupující transformace se to již říct nedá. Otázkou tedy je, zda tyto různé momenty změn v různých obdobích lze považovat za důkaz kontinuální tranzice z jednoho systému do druhého. Rok 1989 pro žádný z oborů

¹ SPURNÝ, Matěj: *Most do budoucnosti : Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha 2016.

nepředstavoval zlom, byla to pouze situace, které se musely způsobilé, ale neznamenala zásadní odchylku od nastoupeného diskurzu před rokem 1989, ten se i nadále proměňoval relativně klidným tempem. Je ovšem otázka, proč v celé práci není zohledněn princip závislosti na předchozí cestě, v našem prostředí zpracovaná například Lubomírem Mlčochem.² Myšlenka vlivná především v ekonomii, podle níž není možné změnit vzorce chování, respektive nastoupený kurz expertních kruhů na krátkém časovém úseku. Myšlenková i personální kontinuita mohla být způsobena setrvačností přetrvávajících vztahů, způsobů práce a institucionální nehybnosti. Považují tedy za kontraproduktivní omezit se ve svém výzkumu jen na několik polistopadových let. Tímto krokem totiž bylo víceméně zneemožněno testovat hypotézu přechodu expertních komunit do nového společenského zřízení.

Za formální nedostatek publikace směřovaný ovšem mimo autorský kolektiv považují umístění poznámek a odkazů. Ty se nachází nikoli pod čarou, jak to u odborných publikací bývá zvykem, ale na konci každé kapitoly. Čtenáři navyklému na občasný pohled pod čáru pak trvá několik kapitol, než si zvykne na nutnost listovat na konec oddílu.

Každopádně i přes veškeré výtky nijak nesnižují vysokou kvalitu publikace, která by se měla dostat nejen do rukou historiků, ale vzhledem k širokému záběru jednotlivých autorů by neměla uniknout ani pozornosti ostatních sociálních vědců a stejně jako příslušníků dotyčných expertních skupin.

Marek Skála

SPYRA, Janusz: *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku.* Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego 2015, 487 s. ISBN 978-83-7455-433-6.

Do četby knihy Janusze Spyry *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku (Historiografie a regionalní identita v novověké době na příkladu Těšínska v období od 16. století do začátku 20. století)* jsem se dala se zvědavostí. Autor této monografie je historik původem z Těšína, který působí v Historickém ústavu Akademie Jana Długosze v Częstochowe a specializuje se na dějiny Těšínska.

Práce je založena na rozsáhlém archivním výzkumu ve všech archívech obsahujících důležité zdroje pro dané téma: polských (mj. ve Vratislavi, Těšíně, Krakově, Varšavě), českých a slovenských (mj. archivy v Praze, Brně, Žilině, Opavě, Karvině, Frýdku-Místku) a také rakouských (Hausarchiv Liechtenstein a Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni), dle územní

a etnické příslušnosti popsaného území. Janusz Spyra rovněž využil staré tištěné zdroje, zvláštní pozornost si ovšem zasluhuje imponantní počet publikací v polštině, češtině a němčině, je tedy vidět, že se autor ve své práci nespolehl pouze na polské vědecké dědictví, ale využil veškeré materiály, které umožňovaly vypracovat kompletní a objektivní monografii historiografie Těšínska. O počtu využitých zdrojů a práci může svědčit to, že jejich seznam obsahuje 40 stran, přičemž jejich hodnota je nepochybná – představují samozřejmý základ pro tuto tematiku.

Konstrukci práce tvoří sedm tematicky uspořádaných kapitol. V úvodu autor odůvodňuje volbu tématu a upozorňuje na dosavadní nedostatek výzkumu historiografie vybraného území. Stejně důležité je odůvodnění pro územní rámec, podle autora *na jedné straně je to totiž poměrně malé území [...], což umožňuje dosáhnout vysoké přesnosti výzkumu, na druhé straně je ovšem natolik velké, že lze pozorovat jevy, které se vyskytují ve větším sociálním měřítku, i masové* (s. 8). Jednotlivé kapitoly odpovídají sociálním skupinám, v jejichž kontextu vznikla historiografická díla. V rámci této struktury je první kapitola přímo spojena s prostředím těšínského dvora jako zástupce zájmů Těšínského knížectví. Autor se soustřeďuje na politiku budování představy a vnější legitimizaci moci knížat vládnoucích v Těšínském knížectví (s. 47). Nejdůležitější část této kapitoly je věnována místnímu kronikářství 16. a 17. století. Toto téma tvoří úvod pro následující kapitoly, vzhledem k obrovské roli, kterou v pozdějších stoletích sehrály humanistické kroniky, mj. podrobně popsaná tvorba Eleazara Tilische.

Velkou pozornost věnoval autor také šlechtické historiografii (druhá kapitola začíná popisem specifické situace v Těšínském knížectví po smrti poslední představitelky Piastovců Alžběty Lukrécie) a metodám šíření informací v této době. Upozorňuje také na roli šlechty při předávání dějin, jehož příkladem jsou mj. projevy představitelů šlechty na sejmících či pohřbech (s. 100). Tato kapitola zahrnuje obsáhrnou analýzu *Deníku* Jana Tilgnera von Krempitze. Spyra ukazuje roli tohoto díla, které je sice věnováno nejbližšímu prostředí jeho autora a obsahuje většinou informace důležité pro jeho vlastní biografii, časem se ale stalo cenným zdrojem a informace o světě a minulosti, které se v něm sporadicky objevují, jsou unikátní.

Ve své práci o Těšínsku Janusz Spyra nepřehlédl důležitou otázku, kterou jsou náboženské antagonismy patrně zejména od 16. téměř do 19. století. Právě tomuto jevu věnuje třetí kapitolu knihy. Rozdíly vyplývající z odlišné filozofie evangeliků a katolíků se odrážely v jejich historiografii. Objevovaly se především v samotné formě textu a v cíli psaní daného díla. Spyra upozorňuje na zajímavou skutečnost, že vědci pracující pro mocenskou elitu na tomto území byli hodnoceni podle kritéria znalosti a vzdělání, nikoli podle náboženské příslušnosti (s. 40), což by tedy

² MLČOCH, Lubomír: *Úvahy o české ekonomické transformaci.* Praha 2000.

mohlo znamenat, že byli pokračovateli tradice středověkého kronikářství již nejen vzdělaní lidé spojení s církví, ale také humanisté, jejichž důležitými představiteli jsou podle autora mj. Lukáš Vencelius a Jiří Tránovský. Spyra nepopisuje jednotlivá díla podrobně, snaží se je ovšem alespoň nastínit. Stejným způsobem čtenářům přibližuje obecný obraz katolické historiografie Těšínska. Růst aktivity kněží v oblasti kronikářství vykládá jako pokus o legitimizaci drženího či znovuzískání ztraceného majetku.

Městskou historiografii tvořily převážně zakládací dokumenty, privilegia a městské knihy. Nejstarší z těchto zdrojů byly většinou zničeny během švédské invaze v roce 1645. Mnoho místa věnuje Spyra tezím o vzniku Těšína v průběhu staletí. Analyzuje příčiny, proč byl vznik města v raném období spojován s postavou legendárního Těšimíra, a okolnosti, za nichž byla tato teze později vyvrácena. Upozorňuje na analogii s historiografickými zmínkami o Pomořanech a na adaptaci této legendy na Těšínsku. Velký význam pro zkoumání dějepisceví města měla činnost Efraima Ignaze Naso von Löwenfelse v 17. století. Tento historik požádal těšínský magistrát o odpověď na otázky o hospodářství a o minulosti města. Korespondence se zachovala a představuje cenný výzkumný materiál.

Důležité otázky, kterou bezpochyby je regionální identita těšínských sedláků v novověké době, zejména 18. století, je věnována samostatná kapitola. Tato kapitola představuje významný přínos k výzkumu této sociální skupiny, který je pro badatele obtížný z hlediska nedostatku zdrojů. Knihy, které šlechta poskytovala důvěryhodným sedlákům, přispěly k propagaci vzdělávání mezi nižšími sociálními vrstvami (s. 263). Písemné památky, které po sobě zanechali, mají kromě svých specifických konotací další hodnotu – a tou je jazyk. Jejich obsah se týkal náboženských otázek, měly mravokárnou povahu, ale jejich autoři často neúmyslně předávali (z našeho hlediska) cenné informace o okolí včetně denního života na Těšínsku (např. lidová *Těšínská kronika* /s. 277/). Je ovšem třeba poznamenat, že se selská kultura rozvíjela především mezi evangelíky, jejichž minoritní postavení je podněcovalo k větší aktivitě.

Poslední dvě kapitoly jsou věnovány 18. a 19. století. Romantismus změnil přístup k historiografii. Dal mu novou ideologickou funkci spočívající v propagaci nacionalistických hodnot. Již nelegitimizoval moc, ale konkrétní národy, což na hraničním území Těšínska prakticky znamenalo nové antagonismy. V knize se objevují nejdůležitější představitelé historiografie Těšínska, např. Leopold Jan Šeršník, Gottlieb Biermann, Matthias Kasperlik, Vincenc Prasek a ostatní. Janusz Spyra se nejméně soustředil na metodologii jednotlivých badatelů. Větší pozornost si zasluhuje třeba postava Šeršníka, který se dočkal rozsáhlé prezentace v literatuře. Autor málo píše o jeho životě a ještě méně o jeho tvorbě. Kariéra mladého jezuita se zdá nekonzistentní a oblast jeho zájmů

a interpretace shromážděných zdrojů nejsou zcela jasné. Dalším historikům věnuje stále méně místa, vyhodnocení jejich role v dějinách se tedy zdá být nedostatečné. Autor například stručně ukazuje pangermanistický přístup Gottlieba Biermanna k dějinám Těšínska, přeceňování podílu Němců na formování Těšína a popírání slovanských kořenů tohoto města. Je to však pouze zmínka, která nevyčerpává téma. Je tedy zřejmý nepoměr mezi ranou historiografií Těšínska a jejími posledními staletími. Tato práce zatím představuje jediný přehled znalostí o tomto tématu, proto může v badatelích, kteří hledají informace o zmíněné době, zanechat určitý pocit nespokojenosti.

To, že se autor do velké míry soustředil na rané dějepisceví a na sociální skupiny většinou badatelů přehlížené, je ovšem velkou předností knihy. Právě proto je jeho pokus o zjištění regionální identity v novověké historiografii Těšínska novátorský a důležitý pro celé prostředí badatelů Horního Slezska. Zdá se, že by rozšíření tématu dějepisceví 19. století a začátku 20. století vyžadovalo další mnohaletý výzkum. Proto se domnívám, že by tato práce byla úplnější, kdyby končila popisem Šeršnickovy činnosti, která zasahuje do 19. století. Podstatou práce je ukázat regionální identitu na příkladu historiografie daného území a tohoto cíle se podařilo dosáhnout, i když vzniklý obraz není jednoznačný. Janusz Spyra prokázal, že historiografie je jedním z důležitých faktorů, které budují regionální souměřitelnost. Umístil ji vedle jiných faktorů, jako jsou např. území, hospodářské vztahy, právní příslušnost apod. Analýza, kterou provedl v této práci, přesáhla oblast historie a zasahuje do oblasti kolektivní paměti.

Hanna Grudniewska

LIŠČÁK, Marián: *Pět panstiev : Vybrané aspekty hospodárskeho života na panstvách Žilinského slúžnovského obvodu Trenčianskej stolice od konca 18. do polovice 19. storočia.* Čadca: Kysucké muzeum v Čadci 2016, 412 s. ISBN 978-80-89751-12-9.

Kysucké muzeum v Čadci vydalo v roce 2016 zajímavou monografii Mariána Liščáka *Pět panstiev*, která je výsledkem autorova doktorského studia na Univerzitě Mateja Bela v Banské Bystrici. Nejedná se o jeho první odbornou knihu, protože v roce 2013 publikoval svou rigorózní práci pod názvem *Deti Bystric*. Již v ní se zaměřil na historické období první poloviny 19. století, na teritorium severní části Trenčínské stolice a na určité aspekty hospodářských a hlavně sociálních dějin jako v anotované práci.

Název této druhé publikace, *Pět panstiev*, napovídá, jak rozsáhlý výzkum se Marián Liščák rozhodl provést. Zkoumal hospodářské a sociální dějiny na pěti územně provázaných panstvích Starý Hrad, Budatín, Strečno, Teplička a Gbelany, která zasahovala částečně do hornaté oblasti Kysúc a Terchovské doliny, částečně do níže položené Žilinské a Kysucké

kotliny. Pramenou základnu výzkumu představovaly fondy jednotlivých panství, z nichž se autor zaměřil na účetní knihy obcí, soudní agendu a stížnosti podaných, dále kupní smlouvy a hospodářské záznamy panství. Pro poznání úmrtnostních poměrů Marián Liščák neváhal nahlédnout také do matrik. Z uvedeného jasně vyplývá, že se nemůže jednat o celkově zpracování fondů vrchnostenských úřadů, vždyt i jeden takový fond by zabral podstatně více času. Autor to vysvětluje slovy: *Publikácia neusiluje o komplexný pohľad, ale o sondy do viacerých stránok sociálneho a hospodárskeho života. Prostredníctvom týchto sond chcem nahliadnúť do bežného života, sociálnej štruktúry, charakteru a formy hospodárskych aktivít, vlastníckych pomerov, ekonomického fungovania obcí [...]* (s. 14–15).

Jedním z nejdůležitějších pramenů byl ovšem Mariánu Liščákovi tereziánský urbář z počátku 70. let 18. století (1770, pro většinu obcí reálně 1772), jímž časově vymezil počátek svého výzkumu. Nepochybně zajímavý pramen představoval soupis poddaných z roku 1772, který byl sestaven pro potřeby tohoto urbáře a poskytuje jedinečnou možnost k nahlédnutí do pozemkové držby. Nevýhodou bylo, že urbární regulace byla zavedena ještě v dobách ne příliš rozdrobené půdy a převažovali sedláci nad chalupníky či domkáři. V průběhu dalších desetiletí se situace značně měnila.

Knih je rozdělena do tří velkých kapitol, v nichž se autor postupně věnuje veřejné správě, sociálním a hospodářským poměrům. Je jistě chvályhodné, že se rozhodl nejdříve pořádně seznámit s panujícím správním systémem, protože vrchnostenské úřady tvořily jeho podstatnou složku. Marián Liščák ukázal jejich propojení se stoliční a slůznovskou správou (státní), popsal soudní systém a lokální správu.

V kapitole o sociálních poměrech se zajímal o život poddaných a jejich povinnosti, zvláště se zaměřil na marginální skupiny a jevy (židé, verbování do vojska, zbojníci) a v neposlední řadě se pokusil načrtnout některé otázky zdravotních poměrů. Využil záznamy úmrtích matrik ke zjištění počtů zemřelých během větších zásobovacích krizí, což spojil s problémem přelidnění a vystěhovalectví. Nejedná se přímo o demografickou analýzu a terminologicky to také není zcela bez chyby, protože autor používá termíny úmrtí a mortalita pro počty zemřelých. Žádné výpočty úmrtnostních měr neprovedl. Nepochybně by to do budoucna nebylo na škodu. V této analýze mu zjištěná data alespoň pomohla vysvětlit vystěhovalectví, které se rozvinulo zejména v druhé polovině 40. let 19. století, a to hlavně z Kysúc, kde panovala největší rozdrobenost půdy. Tam se navíc nejvíce vyskytoval jev rozšířených a složených domácností, což by také bylo vhodné do budoucna zpracovat.

V kapitole o hospodářských poměrech se autor postupně věnuje zemědělství, vrchnostenským podnikům, lesnímu hospodaření a řemeslné výrobě. Zvole-

ná panství nepatřila zrovna mezi významná z hlediska manufakturní produkce, takže se nabízí otázka, zda by se pro analýzu vrchnostenského hospodaření nehodilo najít jiné, příkladové panství s větším množstvím protoindustriálních aktivit ve sledovaném období. Přesto i tady existovaly zajímavé náznaky, jímž se autor podrobněji věnuje. Především se zaměřuje na neúspěšné podnikání knížete Josefa Windischgrätze, který již v roce 1767 vybudoval v Tepličce nad Váhem textilní manufakturu, zhruba v téže době spustil výrobu železa ve Staré Bystrici a ještě provozoval sklárnu v Klubíně. Textilka narazila na odbytové potíže už v 70. letech, hamr ve Staré Bystrici přestal existovat nejpozději v roce 1776 a ani sklárny nebyly úspěšné dlouho. Josef Windischgrätz se velice zadlužil u janovských kupců a musel panství prodat. Je příkladem šlechtice, jenž byl ochoten pustit se do obtížných podniků, ale neuspěl a dostal se do velkých finančních problémů. O takových se v historické literatuře příliš nehovoří, takže i v tomto ohledu je Liščákova kniha přínosná. Některé menší podniky musely být bohužel ponechány stranou, protože se k nim nedochoval pramený materiál. Je škoda, že se to týkalo úpravárenských závodů, které by nejlépe poukázaly na protoindustriální formy podnikání. Pro nás nezvyklý byl důvod, proč se neuchovaly třeba nájemní smlouvy: *Pretože valchy neboli predmetom prenájomu, záznamy o nich sú vo fondoch panstiev len sporadické [...]* (s. 149). Vrchnostenské velkostatky valchy v daném prostoru pouze povolovaly, a tím nejspíše ztrácely na příjmech a nemohly ani tolik investovat do jiných oblastí. Hospodářským specifikem zkoumaného regionu byly těžba a plavení dřeva a obchod s ním. Autor se tím poměrně podrobně zabývá a popisuje rozdíly v plavení dřeva na Váhu a Kysuci. Ani v této oblasti však, zdá se, vrchnost nedominovala.

Marián Liščák přistoupil k historickému výzkumu trochu jinak, než je běžné zvykem. Nezvolil si konkrétní problém výzkumu, ale zaměřil se na určité instituce a obyvatelstvo v jejich působnosti a ochraně. Pramenná základna nemohla být pro všechna panství úplně stejná, přesto se na ni musel spolehnout a věřit v možnost komparace. Větší množství panství umožnilo vzájemně doplňování informací, což lze brát jako výhodu, ale na druhou stranu se tím extrémně rozšířila pramenná základna. Výzkum tak nemohl být postaven jinak než na sondách pouze do některých tematických oblastí. Ne že by tím bádání utrpělo, jelikož autor si dovedl poměrně dobře poradit s výběrem témat, ale nabízí se otázka, zda by výzkum jednoho panství nemohl být podrobnější a více ponořený do jednotlivých témat. Autor by tak mohl do budoucna použít mikrohistorický přístup, tzn. zaměřit se na region v mikroskopickém pohledu a ve vztahu k dějinám každodennosti. Ojedinelé se zahraniční historikové takto podrobně zabývají jedním panstvím, či dokonce jednou vesnicí, a snaží se zpracovat úplně všechny prameny, tzn. zachytit

jakousi totalitu daného území, popř. konkrétní lokality. Výzkum se tak může protáhnout na celý život a řekněme, že Marián Liščák k tomu má dobře nakročeno. Kdyby se mu podařilo dále pracovat na pramenech vrchnostenské povahy všech těchto panství, výsledky by to nepochybně přineslo, třebaže nejisté. Už tak ale vytvořil zajímavou práci k hospodářským a sociálním dějinám novověku.

Radek Lipovski

SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana: *Venkov v českém filmu 1945–1969 : Filmová tvář kolektivizace*. Praha: Academia – Ústav pro studium totalitních režimů 2013, 483 s. + 16 s. obrazové přílohy. ISBN 978-80-87211-92-2.

Publikace autorského tandemu Slinták-Rottová s názvem *Venkov v českém filmu 1945–1969 : Filmová tvář kolektivizace* přináší českému čtenáři první ucelený pohled na čtvrtstoletí poválečné filmografie zobrazující fenomén kolektivizace očima tvůrců československého filmu. Přestože je autorům publikace zřejmé, že hraný film, na němž je jejich práce vystavěna, je primárně uměleckým dílem vnímaným širokou veřejností především jako autorská fikce, a ne jako historický dokument zobrazující přímým způsobem historickou realitu, vydávají se na cestu, jejímž cílem je prostřednictvím filmů natočených v letech 1945–1969 přiblížit proměnu českého venkova a především způsob zachycení této historické etapy filmovým médiem. Rozhodujícím se pak pro autory stává stanovení míry rozporu tehdejší filmové tvorby a historické reality, jinými slovy cílená snaha porovnat relativní objektivitu filmové tvorby a její schopnost či neschopnost zobrazovat a odrážet skutečnou realitu zjištěnou dosavadním historickým bádáním.

Přestože je názvem publikace vymezena a podtitulem blíže specifikována obsahová i chronologická linie sledované problematiky, dochází v obou případech k překračování vytyčených hranic a hledání optimálního způsobu uchopení tématu. V zásadě lze říci, že podtitul díla, jakkoliv zdůrazňuje snahu autorů zaměřit se na fenomén kolektivizace ve filmu, a to od její glorifikace přes postupný únik tvůrců z předepsaných schémat postátněné kinematografie a sevrění cenzurou až k relativně svobodnému projevu v období politického tání druhé poloviny 60. let, je v knize rozšířen o snímky z venkovského prostředí mimo sledované období i samotné téma kolektivizace.

Kniha je rozdělena do sedmi vzájemně se prolínajících částí. Zatímco v prvním oddílu nazvaném *Souvislosti kolektivizace venkova* přiblížil Petr Slinták výstižným a komplexním způsobem historické okolnosti vzniku, průběhu a výsledky kolektivizace československého venkova od konce 40. let do počátků normalizace, zaměřil se stejný autor ve druhé části pojmenované *Vývoj české kinematografie v letech 1945–1969* na hlavní tendence vývoje československé

kinematografie ve sledovaném období, přičemž milníky mezi jednotlivými etapami stanovil jako významné historické okamžiky v dějinách státu a filmu: zestátnění kinematografie, cesta k propagandě, plánovaná kinematografie, období socialistického realismu, přechodné oživení, vzkazy z Bánské Bystrice, cesta ke skutečnosti a revize a normalizace. Ve třetím oddílu nazvaném *Cenzura v procesu přípravy hraných filmů* popisuje Hana Rottová proces filmové cenzury v praxi od prezentace témat přes jejich schvalování až po konečnou realizaci. Stranou přitom neponechává ani náměty, k jejichž realizaci díky zásahům cenzury nikdy nedošlo. Ve čtvrté části pojmenované *Schematismus pojetí kolektivizace ve filmové tvorbě* ukazuje stejná autorka na konkrétních příkladech z jednotlivých filmů schematičnost postav, motivů a dějů, popisuje charakterové vlastnosti hrdinů a stěžejní situace spojené s kolektivizační tematikou, jakými jsou např. agitace na vesnici, zakládání JZD nebo rozorávání mezí. V nejrozsáhlejším pátém oddílu nazvaném *Filmová reflexe kulturní a sociální proměny venkova* prochází Petr Slinták široké spektrum snímků s tematikou venkova (pozornost věnuje i tvorbě mimo sledované období, např. filmům *Pohádka máje* /1926 a 1940/; *Tonka Šibenice* /1930/; *U svatého Antonička* /1933/; *Maryša* /1935/, *Jan Cimbrura* /1941/) a věnuje se otázkám lidové kultury (folklor), pojetí venkovské rodiny, významu mládeže, fenoménu religiozity a dalším tématům. V šestém oddílu nazvaném *Filmové obrazy krajiny v souvislostech kolektivizace venkova* se Petr Slinták věnuje zobrazení krajiny ve filmu a jejím proměně v důsledku kolektivizace venkova. Knihu pak uzavírá závěrečné shrnutí (*Shrnutí: Obraz kolektivizace venkova v českém hraném filmu 1945–1969*). Publikace je opatřena filmografickým přehledem, seznamem literatury, jmenným a názvovým rejstříkem a výběrovou obrazovou přílohou.

Přestože se díky anotované knize setkáváme s prvním uceleným historicko-vědným pohledem na problematiku kolektivizace venkova, je na textu patrné, že se s nelehkým tématem a jeho uchopením autoři mistry „prali“. I když se koncepce knihy a rozložení jednotlivých kapitol jeví zprvu jako logické, setkáváme se v knize při dvojnásobnosti a množství podobných a vzájemně se prolínajících témat nejen s připomínáním stejných filmů a s rozebíráním jejich obsahu a charakteru postav, ale rovněž se stejnými nebo obdobnými slovními obraty a hodnotícími soudy. Čtenář tak mistry nabývá dojmu, že se vrátil v čase a uvedenou pasáž již několikrát četl. Opácným případem je pak situace, kdy je konzument, dezorientovaný množstvím opakujících se titulů, přinucen najít opomenutý titul v názvovém rejstříku.

Do nezáviděníhodné situace postavila autorský tandem Slinták-Rottová samotná látka, kterou se při výzkumu zabývali. Při podrobném zpracování pohledu filmařů na český venkov v období kolektivizace se totiž autoři museli nutně setkat a vyrovnat

s problematikou literárních námětů, s definicí novodobých „ruralistů“ a převáděním jejich děl na filmové plátno, s chápáním krajiny a jejího významu, se sociální strukturou českého venkova a dalšími problémy. Ne všechny výše zmíněné okruhy však byly do díla šťastně zahrnuty, a některé z nich byly dokonce opomenuty. Například v publikaci hojně rozebírané vzorce chování a charakteristiky postav najdeme již ve starší české literatuře (Němcová, Rais, Stašek, Holeček, Mrštík, Nováková, Knap, Křelina ad.), režiséry, kteří se ve svých filmech dotkli tematiky českého venkova, můžeme jen stěží nazývat ruralisty, na zvážení je také soulad či nesoulad mezi osobním přesvědčením a politickou angažovaností autora díla, tvůrce filmové předlohy a jejího realizátora.

Závěrem je však třeba konstatovat, že výchozí pozice autorů při psaní téměř pětisetstránkového díla nebyla právě jednoduchá. V průběhu studia i psaní se jim podařilo shromáždit úctyhodné množství běžného i méně dostupného materiálu (filmové scénáře, zápisy z jednání Filmové rady, cenzurní posudky ad.), na jehož základě zpracovali dílo, které si zaslouží pozornost. Potěšující je tak příslib autorů v díle pokračovat a tematikou československého venkova v české kinematografii se dále zabývat.

Kamil Rodan

FLIGG, David: *Dopis od Gideona : Krátký život hudebního génia.* Praha: Nakladatelství P3K 2019, 283 s. ISBN 978-80-87343-92-0.

V roce 2019 vydalo Nakladatelství P3K v překladu Hany Trojanové a Pavly Kotálové pozoruhodnou publikaci Davida Fligga *Dopis od Gideona : Krátký život hudebního génia*. Fligg působí na Royal Northern College of Music ve Velké Británii, kde založil kurz zabývající se hudbou ve Třetí říši. Autorova erudice v oblasti hudebního umění je patrná zejména ve výkladových pasážích knihy, které se zabývají skladatelskými počiny Gideona Kleina.

Gideon Klein je jednou z nejvýraznějších osobností internovaných do koncentračního tábora Terezín. Fligg ve své díle vykresluje obraz nadaného mladého hudebníka, skladatele a nadějného dirigenta od Gideonova narození (1919) až po jeho záhadami obestřenou smrt (1945) ve Fürstengrube, pobočném pracovním táboře Osvětimi.

Čtenářsky velmi příznivě jsou do narativu odborné staté implementována nejrůznější společensko-historická fakta z období první republiky a Protektorátu Čechy a Morava, která měla přímý vliv na Kleinův život. Výklad je zpestřen citacemi ze svědectví jedinců, kteří přežili nacistickou vyhlazovací mašinerii. Všechny osoby, jež přečkaly tzv. konečné řešení židovské otázky a jejichž vzpomínky jsou do publikace integrovány, se nějakým způsobem s Gideonem setkaly, a to v Terezíně, Osvětimi, ve Fürstengrube či během jeho studií v Praze v meziválečném období.

Hana Žantovská, Gideonova blízká kamarádka, vzpomíná na jeho lásku k Praze: *Měl rád vltavské mosty a nábřeží, knihy veršů, malé kavárny a skoro všechny lidi – dětsky zvědavou, denně novou a nově vidoucí láskou, která víc než všechno ostatní prozrazuje umělce, zvláště hudebníka. Své kolegy chválil bez závisti, prál jim úspěch* (s. 87).

Výklad je doplněn dopisy, které Gideon psal svým nejbližším. Například během cesty po Itálii, kterou absolvoval po úspěšně vykonané maturitě na Jiráskově gymnáziu, v korespondenci píše: *Jeli jsme devět hodin přes noc, dali jsme si kufry na plošinku, střídali se a spali si to až do Falconary. Tam jsme přespěli. V Riccione jsme si dali snídani, a pak jsme šli hledat hotel. Bylo tam všechno hrozně drahé, ale nakonec jsme našli výborný penzion za 27 lir se vším všudy. Na Riccione velmi levné* (s. 76).

Jedním z nejemotivnějších momentů publikace je prezentace posledního dochovaného dopisu, který přerovský rodák napsal z Fürstengrube: *Drazí! Doufám, že obdržíte alespoň zprávu ode mne. Jsem na práci s mnoha jinými, máme velkou nouzi hlavně o chléb. Vzpomínám stále na Vás, milí, doufám, že jste pohromadě. Nezapomeňte na mne, pošlete balíčky s chlebem, umělým medem a vůbec vše, co se drží a je k jídlu. Mám to moc zapotřebí. Nejsem s drahými pohromadě, Liza snad pošle zprávu. Co Erik a (nečitelné)? Doufám, že na mne nezapomenou. Potřebuji pomoc co nejrychleji a nejmáštěji. Nejlépe chléb a všechno, co seženete. Staré prádlo, košile, ponožky. Buďte zdraví a nezapomeňte na mne. Balíky posílejte na adresu odesílatele co nejrychleji. Doufám, že Vás brzy poté uvidím. Váš Kůň* (s. 228).

Publikace je diferencována do šesti kapitol. V první kapitole autor erudovaně seznamuje čtenáře s rodinou Gideona Kleina a s jeho dětstvím v Přerově, přičemž využívá značné množství obrazové dokumentace (zejména fotografií) z rodinného archivu rodiny Kleinových. Ve druhé kapitole jsou detailně popsána Gidenova pražská školní léta a také jsou představeny první skladatelské pokusy mladého hudebníka. V této kapitole jsou čtenáři rovněž seznámeni s životem mladých lidí během prvních let okupace (1939–1941) v Praze a s jejich vnímáním dané doby. Kapitola je uzavřena představením posledních Gideonových pražských skladeb. Třetí kapitola je věnována Gideonu nucenému pobytu za zdi koncentračního tábora Terezín s důrazem na kulturní aktivity, které v internačním táboře probíhaly. Čtenářská veřejnost je obeznámena s divadelní, výtvarnou a hudební produkcí, která se v Terezíně do značné míry rozvíjela. V této kapitole se životní osud mladého skladatele protne s životem Rafaela Schächtera, Hanse Krásky a mnoha dalších uznávaných umělců, kteří byli v terezínském ghettu uvězněni. Čtvrtá kapitola přibližuje tragický konec Gideonova života, a to v rámci pobytu ve vyhlazovacím táboře Osvětimi a během následného přesunu do jeho pobočného pracovního tábora

Fürstengrube. Pátá kapitola přibližuje okolnosti vzniku posledního Gideonova dopisu, který byl v této recenzi odcitován. Šestý úsek shrnuje osudy Gideonovy rodiny a známých po osvobození a přibližuje snahu Gideonovy sestry Lízy zachovat odkaz zavražděného nadějnějšího hudebního skladatele.

Součástí publikace je souhrn významných dat a událostí spjatých se životem Gideona Kleina, chronologický seznam dochovaných dokončených a téměř dokončených Kleinových původních skladeb, kompozice a textů, bibliografie, poznámky a rejstřík.

Dopis od Gideona. Krátký život hudebního génia je kompilací studie o historicko-spoločenských aspektech období první republiky a Protektorátu Čechy a Morava, odborného výkladu o Gideonových skladbách, interpretace stěžejních událostí, které ovlivnily přístup nacistického Německa k Židům a Slovanům, a krátké exkurze do historie koncentračního tábora Terezín a vyhlazovacího tábora Osvětim. Na pozadí těchto složek seznamuje autor publikace čtenáře s krátkým životem Gideona Kleina.

V současné době panuje jistý boom ve vydávání svědectví přeživších nacistickou vyhlazovací mašinerii. Tato skutečnost je pochopitelná, a to zejména z důvodu snahy předat odkaz událostí holocaustu dalším generacím. Životopisná próza Davida Fligga se z okruhu těchto děl vymyká zejména důrazem na hudební analýzu Gideonových skladeb. Nejedná se tedy pouze o představení krátkého života přerovského rodáka, ale zároveň o rozsáhlou studii jeho hudební tvorby. Nejejom z tohoto důvodu lze tuto publikaci doporučit nejen čtenářům, kteří se zajímají o určité aspekty druhé světové války, ale také odborníkům v oblasti hudebního umění.

Milan Mašát

VACÍN, Luděk – SÝKOROVÁ, Jitka: *The Unknown Benno Landsberger : A Biographical Sketch of an Assyriological Altmeister's Development, Exile, and Personal Life* (= *Leipziger Altorientalische Studien* 10). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2018, 132 s. ISBN 978-3-447-11124-9, ISSN 2193-4436.

Pod redakci Michaela P. Strecka vycházejí v Lipsku studie ke starověkým dějinám Orientu a desátý svazek byl věnován životopisnému dílu o významném asyriologovi Bennu Landsbergerovi, který začal vědecky působit právě na lipské univerzitě. Biografii tohoto frýdeckého rodáka se rozhodl sestavit Luděk Vacín ve spolupráci s Jitkou Sýkorovou. Jejich hlavním cílem bylo najít v Bennově mládí, intelektuálním vývoji, místním prostředí a etnickém původu zásadní vlivy, které vedly Bennu Landsbergera k tak specifickému oboru, jakým byla asyriologie. Výsledkem tedy není pouhý životopis, nýbrž i nastínění vývoje oboru v souvislosti s Bennovým intelektuálním růstem.

V prvních kapitolách se autoři zaměřili na Bennovu rodinu, kulturní zázemí, vzdělávání ve Frýdku

a motivaci pro studia starověké Mezopotámie. Snesli poměrně přesvědčivé argumenty pro to, že Benno mohl být ovlivněn již ve svém dětství a mládí řadou okolností, zejména židovským původem a vzděláváním, natolik, že se rozhodl studovat starověké dějiny. Když Benno navštěvoval frýdecké gymnázium, rozhodl se tzv. *Babel-Bibel-Streit*, který si získal velkou publicitu a podle autorů mohl silně dopadnout i na mladého a intelektuálně vysoce vybaveného syna frýdeckého továrníka Leopolda Landsbergera, mladšího bratra nejvýznamnějšího frýdeckého podnikatele Adolfa Landsbergera. O vědeckém sporu „Babel-Bibel“ je doposud v české historiografii docela málo známo, ale autoři o něm mohli erudovaně a rozsáhle pohovořit, protože Jitka Sýkorová obhájila na toto téma dizertační práci na Univerzitě Karlově.³ Spatřuji v tom jeden ze zásadních přínosů této knihy. O mládí Bennu Landsbergera autoři nepřinesli mnoho nového, ale zajímavé je právě spojení se sporem „Babel-Bibel“. Ne že by na tuto souvislost přišli sami, odvolávají se na Bennovu biogram z pera Joachima Oelsnera,⁴ ale pro českou historiografii je takové pojednání velmi přínosné jak z hlediska poznání sporu, tak z hlediska osobnosti Bennu Landsbergera.

Autoři jsou toho mínění, že různé prameny nejen potvrdily Oelsnerovu myšlenku, ale navíc naznačily, že hlubší kořeny mohla mít i slavná Bennova koncepce *Eigenbegrifflichkeit*, jež [...] *rooted in the complexities of his Jewish identity* [...] (s. 35). Hodně se tedy zabývají dopadem této koncepce na soudobé židovské intelektuální prostředí v Německu, zejména se zaměřili na reakci Ludwiga Feuchtwangera (bratra Liona F), který dokonce Bennu označil za nejvýznamnějšího německého asyriologa. Myšlenka *Eigenbegrifflichkeit* znamenala jakousi emancipaci asyriologie od biblických studií, které násilně propojovaly starověké dějiny s židovsko-křesťanskou tradicí a vytvářely jednotnou historickou linii. Benno razil novou metodu asyriologického výzkumu, který se podle toho měl oprostít od biblických textů. Bennova heuristická metoda závisela na důsledném čtení původních klinopisných textů, ne na srovnávacích studiích, které do té doby v bádáních o babylonské kultuře převažovaly.

V době úvah o *Die Eigenbegrifflichkeit der babylonischen Welt*, na přelomu 20. a 30. let 20. století, už byl Benno stálým pracovníkem univerzity v Lipsku. Jeho cesta k profesi asyriologa nebyla snadná, protože studia na téže univerzitě přetrhla první světová válka,

³ SÝKOROVÁ, Jitka: *Teologické a religionistické aspekty vědeckého sporu, Babel-Bibel*. Dizertační práce, Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2017.

⁴ OELSNER, Joachim: *Der Altorientalist Benno Landsberger (1890–1968)*. Wissenschaftstransfer Leipzig – Chicago via Ankara. In: WENDEHORST, Stephan (ed.): *Bausteine einer jüdischen Geschichte der Universität Leipzig*. Leipzig 2006, s. 269–285.

v níž Benno prokázal statečnost a byl raněn. Po válce, ještě před habilitací, se Benno pokusil získat pozici na německé části pražské univerzity (podporoval ho v tom i Bedřich Hrozný, s nímž Benno udržoval vřelé kontakty), ale nakonec z toho nic nebylo pro nepříznivé politické klima vůči židovským pedagogům na této části univerzity (s. 57). Luděk Vacín a Jitka Sýkorová se snaží pečlivě popsat také tuto část Bennova života a podařilo se jim najít zajímavé informace o období Velké války. Poukazují také na skutečnost, že Benno byl po nástupu nacismu v Německu v roce 1933 po jistou dobu chráněnou osobou za vojenských přínos německým a rakouským silám v první světové válce. Netrvalo to však dlouho. Po smrti Paula von Hindenburga a vydání norimberských zákonů „doba hájení“ skončila na dobro.

Poměrně intenzivně se autoři věnují rovněž Bennově působení v exilu, v turecké Ankaře. Mohli k tomu využít nedávno vydanou korespondenci s Fritzem Krausem,⁵ jeho žákem, s nímž se Benno po určité době v Turecku dělil o byt, stravu a příjem. Jistě nebylo snadné se obsáhlou edicí prokousat a najít podstatné věci k Bennovu životu, zvláště pak k jeho charakteru, jenž byl v minulosti některými pisateli mírně deklarován. Luděk Vacín a Jitka Sýkorová ukazují jeho snahy pomáhat příbuzným a židovským soukmenovcům, nejen oblíbenému studentu Krausovi. Tragédii holocaustu snášel Benno velmi těžce, trpěl depresemi, ke kterým přispěl pobyt v exilu, protože tento asyriolog byl se středoevropským prostorem bytostně srostlý. Autoři dokazují, že se hodně snažil dostat ven svou matku: *Another letter to Kraus movingly testifies that BL desperately tried to persuade the Turkish ambassador in Berlin to take action on behalf of his mother literally before the last journey of her life [...]* (s. 83). Benno velmi obdivoval také českého kolegu Lubora Matouše za jeho působení v československé zahraniční armádě. Byla to doba zlá, ale dochovala nám velké množství korespondence, jež poukazuje na úzké kontakty skupiny vědců starověkých dějin, mezi nimiž se smývaly jakékoliv rozdíly a jež spojovala nacistická hrozba.

Poslední kapitola knihy vyznívá i kontrastně, protože se v ní autoři pokusili nastínit Bennovu vztah ke studentům. S některými měl samozřejmě dobré kontakty a zejména Fritze Krause hodně podporoval. Někteří se však od něho v nacistickém období svým způsobem distancovali, i když většinou uznávali význam svého učitele přes vlastní příklon k nacistické ideologii. Luděk Vacín a Jitka Sýkorová píšou například o von Sodenovi, že byl po válce všeobecně vnímán jako „naci asyriolog“ pro členství v SA a pro několik ideologicky tendenčních studií, ale zároveň

zmiňují některá jeho vyjádření příznivá vůči učitelům, např. *Einige Lesungen verdanke ich freundlichen Hinweisen von Landsberger* (s. 89). Je velmi přínosné, že autoři biografie zasazují Bennovu osobnost do tohoto širšího kontextu.

Životopis by neměl končit odjezdem ústřední postavy z Turecka do USA, protože v Chicagu Benno strávil ještě dvě dekády svého života, a to v plné práci, zejména na přípravě asyrského slovníku (*Chicago Assyrian Dictionary*). Je poněkud smutné, a leccos to napovídá o stavu naší vědy, že autorům nebyl umožněn projekt, díky němuž by mohli zpracovat materiál uložený v Bennově pozůstalosti v USA. A že ho není zrovna málo. Jak se v závěru píše: *In fact, it would be best if the sixty-three folders and boxes of archival material (correspondence, drafts of research papers, notes, text transliterations and collations, manuscripts of dictionary items, photographs, etc.) kept at the Oriental Institute in Chicago are the subject of a follow-up project, carefully evaluating them from the perspective of the history of science and resulting in the publication of items crucial for the understanding of BL's life, research, and teaching in the USA* (s. 106). V této větě autoři vyjádřili nejen význam Bennovy pozůstalosti, kterou vlastně nemohli využít, ale i podstatu svého počínání a výsledku, tzn. zhodnocení Bennova života v perspektivě dějin oboru, protože tak se jeho osobnost ukáže v celistvosti.

O co jednodušší by mohlo být, kdyby se autoři mohli opřít o rozsáhlou pozůstalost nejen pro období pobytu v USA. A o co bohatší by předkládaná biografie mohla být? To se můžeme jen dohadovat. V každém případě Luděk Vacín a Jitka Sýkorová podstoupili velmi náročný úkol posbírat již známé střípky, doplnit je drobnostmi z vlastního výzkumu v nemnoha pramenech, prohrabat se množstvím korespondence a zasadit všechny informace do dějin oboru, v němž Benno celý život pracoval. Vytkl bych jim snad pouze to, že do literatury nezahrnuli drobný biogram Benna Landsbergera v *Biografickém slovníku Slezska a severní Moravy*.⁶ Milan Myška byl jedním z prvních, kdo na tuto zajímavou osobnost v naší historiografii tímto heslem upozornil, což by stálo alespoň za zmínku.

Radek Lipovskí

PROKŠ, Petr: *Konec říše Romanovců : Mezinárodní souvislosti svržení carského režimu a revoluce v Rusku (1880–1917)*. Praha: Academia 2018, 327 s. + 32 s. obrazové přílohy. ISBN 978-80-200-2811-2.

Po knihách *Konec říše Habsburků : Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska 1867/1871–1918 (2004)* a *Konec říše Hohenzollernů : Politika císařského Německa vůči carskému a sovětské-*

⁵ SCHMIDT, Jan: *Dreizehn Jahre Istanbul (1937–1949) : Der deutsche Assyriologe Fritz Rudolf Kraus und sein Briefwechsel im türkischen Exil*, 1–2. Leiden – Boston 2014.

⁶ MYŠKA, Milan – DOKOUPIL, Lumír (eds.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, 3. Opava – Ostrava 1995, s. 75.

mu Rusku/1914 až 1917/1918/(2010) přišel vědecký pracovník oddělení 20. století Historického ústavu AV ČR Petr Prokš s publikací *Konec říše Romanovců : Mezinárodní souvislosti svržení carského režimu a revoluce v Rusku (1880–1917)*, kterou uzavřel pomyslnou trilogii věnovanou éře tří velkých monarchií, jejichž osud zpečetila velmocenská politika přelomu 19. a 20. století a vojenský konflikt v podobě první světové války.

Kniha zaměřená na zahraniční politiku závěrečných desetiletí existence ruského impéria je rozdělena do čtyř tematických kapitol. Zatímco první z nich je věnovaná strategicko-velmocenské koncepci carského Ruska v letech 1880–1914 s důrazem na expanzivnost carské politiky do oblasti Balkánu, na Dálný východ a do Osmanské říše a Persie, věnuje se druhá kapitola na základě popisu jednání mezi Petrohradem, Berlínem, Vídní a Londýnem politice carského Ruska v „koncertu velmocí“ od přelomu let 1887/1888 do počátku první světové války. Třetí kapitola postihující velmocenskou politiku carského Ruska v předvečer Velké války sleduje společně se záměry Ruska v první polovině roku 1914 stěžejní problémy carské politiky v předválečném období, tzv. Limanovu aféru z přelomu let 1913/1914 založenou na příchodu nové německé mise do Osmanské říše a projekt sloučení Srbska a Černé Hory. Poslední kapitola popisuje situaci carského Ruska v období první světové války a za revoluce. Událostem zahraniční politiky po pádu carského režimu je v knize věnováno minimum prostoru, a to i přesto, že zejména v období Prozatímní vlády zcela kontinuálně navazovaly na předešlý režim. Společně se shrnujícím závěrem uzavírá knihu oddíl

příloh s převahou převzatých tabulek se sociální a hospodářskou problematikou a nezbytný seznam pramenů a literatury.

Prokšova kniha, sestavená z převážné části z již dříve publikovaných textů, si neklade za cíl vytvářet historické hypotézy. Pouhým převyprávěním tištěných pramenů, převážně diplomatického charakteru (autor vyjma deníku cara Mikuláše II. opomíjí ostatní biografickou literaturu k tématu a denní tisk, pozn. aut.), Prokš interpretuje již známá historická fakta, na některých místech ovšem ne vždy přesvědčivě (např. ministr zahraničí Miljukov abdikoval na počátku května 1917, a ne až v červenci, jak je v knize uváděno). Autor se také, zřejmě s ohledem na množství publikované biografické literatury (William Clarke, Elisabeth Heresch, Ivan Izakovič ad.), nevěnuje podrobně osudům členů carské rodiny a jejich zapojení do zahraniční politiky, tudíž se ani s ohledem na charakter publikace nezaobírá tématy spojenými např. s připravovaným (možným) sňatkem carovy nejstarší dcery, velkokněžny Olgy, s následníkem rumunského trůnu, korunním princem Carolem, s působením dcer černohorského krále Nikoloy I. na carském dvoře a dalšími relevantními problémy.

Přestože různorodost příspěvků určených původně pro jiný typ publikačního záměru vede společně s opakováním informací a dlouhých ruských jmen k těžkopádnému a v některých pasážích i těžko stravitelnému stylu, Prokšova publikace si jistě vzhledem ke svému atraktivnímu obsahu najde okruh čtenářů.

Kamil Rodan